

Уреднички њиво

Проф. др РАСТКО ВАСИЋ

Проф. др СНЕЖАНА ФЕРЈАНЧИЋ, секретар

Проф. др КСЕНИЈА МАРИЦКИ ГАЂАНСКИ,
їавни уредник

Техничка њодршка

Доц. др ИВАНА ГАЂАНСКИ

Лоїо

РИМСКА БОГИЊА ДИЈАНА

Аутор

ДАМЈАН ВАСИЋ

графички дизајнер

Међународни научни скуп је одржан
на Правном факултету у Београду
16–17. децембра 2017. године
и Скупштина Друштва 17. децембра.

Скуп је одржан под покровитељством
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
које је помогло и штампање Зборника

ДРУШТВО ЗА АНТИЧКЕ СТУДИЈЕ СРБИЈЕ

АНТИКА НЕКАД И САД:
ЗНАЧАЈ, УЛОГА И НАСЛЕЂЕ
КРОЗ ВЕКОВЕ

Зборник радова са 11. скупља 2017.

ДРУШТВО ЗА АНТИЧКЕ СТУДИЈЕ СРБИЈЕ

Београд 2018

SERBIAN SOCIETY FOR ANCIENT STUDIES
ANTIQUITY THEN AND NOW: IMPORTANCE, ROLE
AND HERITAGE THROUGH CENTURIES
Belgrade, December 16-17 2017

Др ГОРДАН МАРИЧИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

ТРИ СРПСКА ПРЕВОДА КАТУЛОВЕ ПЕСМЕ 51. (НИКОЛА ВУЛИЋ, КАТАРИНА АНТИЋ-РАЈЧЕВИЋ И МЛАДЕН С. АТАНАСИЈЕВИЋ)

Апстракт: У овом раду аутор ће најпре поменути чувену Сапфину песму (Фрагмент 31, настала око 600. г. пре н. ере), која је Катулу била главна поетска смерница. Он ју је у првом веку пре н. е. на свој начин изменио и препевао. Како су се српски преводиоци носили са страсним, испреним и жестоким римским лиричарем читаћемо у већем делу текста. Најзад, могуће је утврдити и чији је превод најбољи, али се и понадати да још бољи тек следе.

Кључне речи: Сапфа, Катул, Песма 51, Никола Вулић (1872–1945), Катарина Антић-Рајчевић (1929–1986), Младен С. Атанасијевић (1908–1976), Вермер из Делфта (крштен 1632–1675), превод, дух оригинала, креативност, читљивост, трајност.

Можда није преслободно рећи да је Катул на овим просторима популаран песник. Аутор овог чланка није правио анкете, испитивао ђаке, студенте, професоре, и обичан свет. Али, мало-мало па се испостави да неко зна за њега, да је на интернету прочитао неки његов безбразан стих, ма узео чак и књигу из библиотеке. Волели су га српски песници попут Стевана Раичковића, Бране Петровића, Милована Данојлића, рецитовали га¹, писали о њему песме² и есеје³. Чини се да тај осећајни артиста, са скалом емоција, које има само песник кратког а интензивног живота, плени својом „искреношћу“⁴. Зато је његова поезија толико читана. Са Катуловим изливима страсти, љубави, беса, очаја није се тешко поистоветити. Они мање упознати са историјом књижевности, помислиће да то истински проговарају ње-

¹ Стеван Раичковић, „Тибул, Катул, Проперције“, у: *Један мојући животи (Ното poeticus)*, Београд 2002, 180–181.

² У збирци *О њроклејта да си улицо Рије од Фере* (Београд 1971, 49–53) Бранислав Петровић има цео један мали циклус *Чишјајући Кајшула*, који садржи три песме.

³ Милован Данојлић, „Катулове теме“, у: *Песници*, Београд 2007.

⁴ Вид. Др Милан Будимир – Др Мирон Флашар, *Прејлед римске књижевности*, De auctoribus Romanis, Београд 1986, 229.

гови нерви, жиле, срце и крв. Неће им сметати митолошки ни историјски преливи по стиховима. Зналци ће се пак смешкати и уживати и у емоцији и у њеној лепој „амбалажи”. Гај Валерије Катул је код нас пуно превођен,⁵ али, нажалост, никад није преведен читав његов опус. Највећи труд и највећи број песама – сложивши их, притом, према одређеној, личној логичкој поетској структури – превела је Катарина Антић-Рајчевић⁶.

Као што Проперцијеву инспирацију често налазимо на сликама, тако је исто Катулова песма жива, она извире из крчми, ваља се по улицама Рима, али се пење и у небеске висине где пребивају бесмртници. Продире у прљави клозет, њуши магаричин урин, али љубећи и пишући о љубави стиже и до звезда које ће вечно блистати на небу.

Читајући Сапфину или Катулову песму стичем утисак да, као посматрач, чиним део једног провоугаоног троугла. Посматрана је нема и лепа. О њој знам само да седи и да се слатко смеје. Ипак, на неки чудан начин, песници ме увлаче у песму, односно слику. И ја, као посматрач, постајем активан. Макар као сведок. Слично, мада и помало другачије могу се осетити када гледам слику *Умејник у свом аишељеу* Јана Вермера из Делфта.⁷ Бићу удаљенији и, можда, спречен да макар уздахом учествујем у овој сцени, али, ипак, бићу ћемо ту. Можда су и наши преводиоци Никола Вулић⁸, Младен С. Атанасијевић⁹ и Катарина Антић-Рајчевић осећали да су део Катулове композиције.

Неки научници¹⁰ сматрају да је ово прва песма из Катуловог „љубавног романа” посвећеног Лезбији. Прелиставам, накратко, странице тог романа, заправо подсећам се његовог сижеа:

Многе су жене прошле – понеки је и младић провирио из Катулова опуса – али и само једна га је трајно обележила. И Катула и опус. Он ју је назвао Лезбијом, несумњиво по Сапфи, поетеси са Лезба, чију је строфу и сам користио. Са неке двадесет две или двадесет четири године, Катул упознаје Лезбију, заправу Клодију, сестру народног трибуна Публија Клодија Пулхера и жену Квинта Метела Целера, конзула отрованог 59. г. пре н. е. (Чини се да је и Клодија у његовој смрти имала неког удела.) Упознаје и ватрено се заљубљује. Она је удата, али то је најмањи проблем. Она има и мноштво удварача којиме не може да не угоди. Е, то већ јесте проблем. Ипак, ве за почиње прилично идилично (песник вероватно није морао превише да се труди да је освоји), а онда крећу муке и мукице, неке од њих свакако и

⁵ Ibidem, 241–242.

⁶ Катул, *Поезија*, С латинског превела и поговор написала Катарина Антић-Рајчевић, Београд 1962.

⁷ Вид. Tomas Botkin, *Slikarstvo i mi*, Preveli Vojin Stojić i Vojislav Čolanović, Beograd 1952, 123–126.

⁸ Никола Вулић, *Из римске књижевности*, Београд 1958, 1–24.

⁹ *Римска лирика*, Избор песама, Изабрао и с латинског превео Младен С. Атанасијевић, Предговор написао Др Војислав Ђурић, Београд 1966, 121–135.

¹⁰ Вид. Т. Е. Kinsey, *Catullus 51*, *Latomus*, 33/2, 1974, 373.

слатке. Искусна Лезбија угађа себи, али не и Катулу. Она неколико пута одлази на пут, али се и враћа. Љубавници раскидају, растају се и мире. Католов жар је, наравно, већи, Лезбија каткад страсно узвраћа. Љубав пуна тензија и потреса траје бар четири године. Песник увиђа Лезбијин прави карактер, али не може да престане да је воли. Одлази у Битинију. По његовом повратку, Лезбија хоће да обнови везу, али песник више не може: плам се угасио, Катул је прегорео:

На здравље нек буде јој блудника триста
док је ђутуре дрпају сви.
Не воли их она, ал исцеди им често
и последњу семену кап.

На наклоност моју нека не рачуна!
Кривац је она што љубав,
ко ливаду и цвет задњи са њом,
брзи посече плут.¹¹

Вратимо се сада на почетак. Прочитајмо у стиховима – а замишљајмо слику првог сусрета. Наши преводиоце угледајмо као посматрача, трећег члана правоугаоног троугла. Катул је своју стварну или фиктивну љубав сместио у сафичку строфу. Једино је Катарина Антић-Рајчевић покушала да понегде подржи песника. Атанасијевићев превод изгледа као проза изломљена у стих, а Вулић је у прози и писао, трудећи се да писце које је представљао још боље наслика њиховим делима (одломцима из поезије и прозе). Поћи ћемо редом, строфу по строфу.

Прва строфа

Ille mi par esse deo uidetur,¹²
ille, si fas est, superare diuos,
qui sedens adversus identidem te
spectat et audit

Богу је раван, ако је слободно, изнад вишњих стоји,
чини ми се онај, који седећи према теби
сме непрестано у те гледати
и како се смејеш слушати.

Никола Вулић

¹¹ Катул, *Carmen 11*, превели Јована Раденковић и Гордан Маричић: из рукописа.

¹² Латински текст преузет је из: Catullus, *The Poems*, Edited with Introduction, Revised Text and Commentary by Kenneth Quinn, London and Basingstoke 1970.

Онај ми изгледа да је раван богу,
Он ми изгледа да надмашује богове,
да ли је то могуће?

Онај који седећи према теби често те гледа
И слуша твој слатки смех.

Младен С. Атанасијевић

Онај ми изгледа да је богу раван,
онај, ако се може рећи, надмашује богове
који често седећи пред тобом
гледа и слуша.

Катарина Антић-Рајчевић

Сва три српска превода су тачни, али недостаје им дах песникове растуће страсти. Нема клице Катулове жудње која ће се распламсати у другој и трећој строфи, где ће тело патити, трести се, знојити. Као целина чини ми се да се истиче превод Катарине Антић-Рајчевић, а као одличан, звучан и моћан детаљ „изнад вишњих стоји” Николе Вулића. Занимљиво је да ми о предмету љубави Сапфе и Катула, оној којом су опчињени знамо само да седи (*sedens*) и да се слатко смеје (*dulce ridentem*). Тако смо, лаким кораком Катуловим, степеником стихованим, сишли до друге строфе. Пре тога треба рећи да је латинско *identidem* (више пута, непрестано, једнако, стално, чешће) изазвало полемике. Тумачи су, ипак, утврдили да поменути прилог треба радије везати уз *spectat et audit* него уз *sedens adversus*. Рајчевићка је *identidem* превела са „често”, Вулић са „непрестано”, Атанасијевић са „стално” и њихови прилози су на месту на којем Кинси и препоручује да буду.¹³

Друга строфа

*dulce ridentem, misero quod omnis
eripit sensus mihi: nam simul te,
Lesbia, aspexi, nihil est super mi*¹⁴...

Лепота твоја и осмејак однеше ми сиромашну свест,
јер чим те опазим, Лезбија,

Никола Вулић

¹³ *Ibidem*, 374.

¹⁴ У питању је грмеца: *nihil est super vocis = nihil vocis superest*.

Авај, то би ми заљубљеном одузело памет!
Чим сам те, Лезбијо, угледао,
Почињем да губим моћ говора.

Младен С. Атанасијевић

твој слатак смех који ми је, јадном,
разум одузео, јер чим сам тебе,
Лезбијо, видео, нисам могао
ни реч изрећи.

Катарина Антић-Рајчевић

Почело је љубавно „пустошење”, памет се губи, губи се моћ говора, слатак смех одузима разум (*eripit sensus mihi*). Песников јад осећамо у једној јединој речи, којом се сам окарактерисао: *misero*. Песник/Гледалац је очито у стању шока, чије ће последице, мало доцније, недвосмислено показати болно тело и претешку главу. И нема ту пардона, све се то дешава чим заљубљеник љубљену угледа (*Nam simul te, / Lesbia, spexi, nihil est super mi...*). Чини ми се да се овде најбоље снашао Никола Вулић: његов је стих кратак, тачан, садржајан.

Сада, на половини Католове песме, можемо погледати како су Миливој Сиронић и Дамир Салопек, двојица врских тумача хеленске поезије видели Сапфин *Фрагменти* 31(2. Diehl): „Eros je poremetio, prevrnuo osjećaје i читаво Сапфино биће. У почетку је одломак блаженства (Čini se bozima sличан онај...). Čудење је дано time што гледа мушкарца гдје сједи близу вољене као да је затворен у оклоп надљудске издржљивости и среће. Но у стиховима се одмах шире зраке свјетлости које се просипају с лика драге. Слатка теčnost говора и звонки смјех налазе повољан одраз. Након тога у силовитом пријелазу ведар увод уступа мјесто драматским crtама. Сапфа проматра као нешто невјеројатно мирно држање онога мушкарца, али га у томе не може наслједовати јер је надвладава страст. У нјезину srcу може се утврдити чудесна истовременост између видне импресије и нјезина преокрета у чеЗнуће, бол, грч и потпуну обамрlost осјетила. Само при летимиčном погледу на љубљену мноштво жестоких узбуђења напада удове и душу, чини је пасивном. Остаје активна само свјест, а то је поезија, то је ова пјесма пасивности пред страшним snagама с којима се не може борити. Слјиде тако ознаке боли, физичке патње, сажете у јединство емоције. Она своју патњу исповједат искрено и отворено. Љубавна ватра, застој и укочење органа за осјетила, кључање крви, дрхтање које је обузело читаво тијело, малаксалост до потпуне блједоће и готово губитка живота,¹⁵ све то прелази у величанствену снагу којој нема премца.”¹⁶

¹⁵ С друге стране, пишући о *Одисеји*, Мирон Флашар је забележио: „Романтичарска интерпретација налазила је притом у овој причу о љубавном заносу и силној верности. Превиђа се уопште, љубав по правилу није имала такве романтичне видове. Стално наново читамо, и то не само у античкој медицини него и у античкој поезији, да је љубавни занос као нека болест која помуђује разум. Другим речима, Одисеј који би

Али таква снага носи са собом и физичке последице. О њој песник говори у наредној строфи:

Трећа строфа

..   .
lingua sed torpet, tenuis sub artus
flamma demanat, sonitu suopte
tintinant aures, gemina teguntur
lumina nocte.

... јер чим те опазим, Лезбија, изда ме глас,
језик се укочи, по телу се шири пламен,
обе уши заглуше
а на очи се мрак навуче.

Никола Вулић

Језик ми се завеже
и благ пламе почне да се шири кроз кости.
Од властитог шума уши почну да ми зује,
и оба ока покрије дубока тама.

Младен С. Андрејевић

Језик се кочи, нежни пламен кроз кости
продире, од чуднога шума
зује ми уши, а очи покрива
дубока тама.

Катарина Антић-Рајчевић

Трећа строфа доноси нам физичке симптоме који прате узбуђење које песник осећа гледајући и осећајући вољено биће у својој близини. (Опет нам у помоћ може прискочити Вермерова слика.) Језик се укочио, завезао (*lingua sed torpet*), благи плам шири се кроз кости (*flamma tenuis sub artus demanat*), уши су пуне власитог шума/зуја (*sonitu suopte tintinant*). И, најзад, очи застире тама (*teguntur lumina nocte*). Ова Католова строфа др-

---

гајио такву једну љубав према Пенелопи, и то много година, био би по суду и осећању Хомера и њеовог времена све друго само не изузетно рационална и контролисана личност. Мора се стога рећи да Пенелопа стоји у *Одисеји* као господар, за цео онај нормални живот који је Одисеј напустио који је Одисеј напустио када је морао да крене под Троју". Вид. Мирон Флашар, „Одисеј и његова одисеја”, у: Хомер, *Одисеја*, Превео Милош Н. Ђурић, Београд 1974, 385.

¹⁶ *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb 1977, 67–68.

хти од алитерација од сазвучја тонова. И сами осећамо оно што мори заљубљеног песника. Авај! Код наших преводаца, све је бледа сенка, као прекопирано преко прозирног папира. Невероватно је како Атанасијевић уме да приземљи сваку поезију. Преко папира или екрана компјутера таљига се проза као лекарска дијагноза. Катарина Антић-Рајчевић чини се понајбоља, њен превод додирује Катулову мисао и стих, макар овлашно. Љубав, онак-ва какву осећа посматрач из троугла – болна је. (Могуће је да *Carmen 51* – ако бисмо је прихватили као прву у циклусу песама посвећених Лезбији – предсказује се оне трзавице, свађе, раскиде и помирења која ће пратити ве-зу песника и мондене, моћне, лепе и манипулативне Лезбије.)

Четврта строфа

otium, Catulle, tibi molestum est:
otio exultas nimiumque gestis:
otium et reges prius et beatas
perdidit urbes.

Катуле, теби је беспосленост за јаде крива;
с тога што си докон, распустан си и сувише желиш.
Беспосленост је и краљеве
и срећне градове упропастила.

Никола Вулић

Беспосличење за тебе, Катуле, је неподношљиво.
У беспосличењу си обестан
и за њим сувише чезнеш.
Беспосличење је пре тебе
и краљеве упропастило и богате градове.

Младен С. Андрејевић

Катуле, за тебе је доколица опасна,
у доколици се заносиш и превише тражиш,
а она је уништила и старе краљеве
и лепе градове.

Катарина Антић-Рајчевић

Као да се Катул малкице пренуо, стао, као онда кад је себи рекао да је доста са лудовањем (С. 8). Дошло је време разума. Болест је на тренутак престала, наступио је час олакшања, кад се чак може сагледати и узрок муке. То је otium, за филозофе време плодносног размишљања и стварања, а за (несрећно) заљубљеног доба кад се роје збркане мисли, у којима је час

сласт, а час пропаст: где је сада драга, шта сада ради, ко је љуби, за ким она жуди? Дангуба ће га сломити, као што је скрхала богате краљеве¹⁷ и градове¹⁸. То је пад из трагедије – са највеће висине у најдубљу нигдину. Чини се опет да је најскладнији превод Катарине Антић-Рајчевић. То није чудно, јер када се упореде ова три српска превода Катулове песме, неће бити тешко закључити да госпођа Антић-Рајчевић предњачи. Стихови су најједначенији, највише је радила на ритму песме, њена лексика је најбогатија. Ипак, то је све још увек скица, тлоцрт. Катулов „атеље”, као онај маестра из Делф-та, чека једну истинску слику. Песничку. Преводилачку¹⁹.

---

¹⁷ Асоцијације су различите. Краљ би могао бити Пријам, јер је љубав његовог сина Париса према Хелени довела до разарања Троје. Могао би то, такође бити и лидијски краљ Крез, чије је краљевство уништио персијски цар Кир Старији. Или асирски владар Сарданапал и његова Нинива.

¹⁸ Кад је реч о градовима, немогуће је не помислити на легендарну Сибариду, град у Луканији, чувен због своје раскоши и раскалашности.

¹⁹ Не истичући и не поредећи, аутор ставља свој превод у фусноту. Катулова *Песма 51*. Објављена је у: Јелена Пилиповић, *Locus amoris*, Дијалошко читање Сапфине поезије, Београд 2014, 198.

Једнак богу чини ми се,
или од бога и већи, ако сме се рећи,
онај што спрам тебе седи стално,
гледа те и слуша

смех твој слатки: сва су ми чула јадном
обузета, тебе чим
спазих, ја онемех,
Лезбијо,

језик кочи ми се, пламен благи
кроз кости се шири, властитим
шумом уши зује, а тама ноћна
оба ока скри.

Доколица, Катуле, несносна је теби:
од ње махниташ, за недостижним жудиш.
Доколица некад краље сатре
и градове дивне.

Превео Гордан Маричић

GORDAN MARIČIĆ, Ph. D.

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

THREE SERBIAN TRANSLATIONS OF CATULLUS' *CARMEN 51*
(NIKOLA VULIC, KATARINA ANTIC-RAJCEVIC
AND MLADEN S. ATANASIJEVIC)

Summary

Analyzing the three Serbian translations of Catullus' *Carmen 51*, the author of this article has singled out the work of Katarina Antic-Rajcevic. By the music of the verse, by the good sense of the rhythm and rich vocabulary, Antic-Rajcevic's translation is closest to the Latin original. Nevertheless, Catullus' poem is still awaiting a modern, lexically and metrically refined and creatively enriched translation. The article touches upon Sappho, whose *Fragment 31* Catullus used as a model. Also mentioned is the painting *Painter in his Studio* by Vermeer of Delft, which he associates with Sappho's, that is Catullus' poem. And there are also a loved one and his two observers: poetess/ poet. A reader sees both the loved one and the lover.

Key words: Sappho, Catullus, *Carmen 51*, Nikola Vulic (1872-1945), Katarina Antic-Rajcevic (1929-1986), Mladen S. Atanasijevic (1908-1976), Vermeer of Delft (baptized 1632, died 1675), translation, spirit of the original, creativity, readability, continuity.

ИЗДАВАЧ

Друштво за античке студије Србије, Београд

За издавача

Проф. др Ксенија Маришки Гађански

УДК

Драгана Обрадовић

Прелом, графичко уређење
и дизајн корица

Милан Милетић

Штампа

„Јован“, Београд

Тираж 200

ISBN 978-86-89367-09-6

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

930.85"652"(082)
930.85(37+38)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Антика некад и сад : значај, улога и наслеђе кроз векове (11 ; 2017 ; Београд) Антика некад и сад : значај, улога и наслеђе кроз векове : зборник радова са 11. скупа 2017. / [уредништво Растко Васић, Снежана Ферјанчић, Ксенија Марицки Гађански]. – Београд : Друштво за античке студије Србије, 2018 (Београд : Јован). – 217 стр. ; 23 cm

Текст на више језика. – Текст ћир. и лат. – Тираж 200. – Стр. 9: Поздравна реч / Сима Аврамовић. – Стр. 9-10: Поздрав учесницима / Снежана Ферјанчић. – Учесници скупа 2017.: стр. 213–214. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-89367-09-6

а) Античка цивилизација – Културна историја – Зборници б) Хеленизам – Зборници

COBISS.SR-ID 265889036